ePublishing

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
EKT
NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

Τόμ. 8 (1908)

Δελτίον ΧΑΕ 9 (1908-1909), Περίοδος Α'

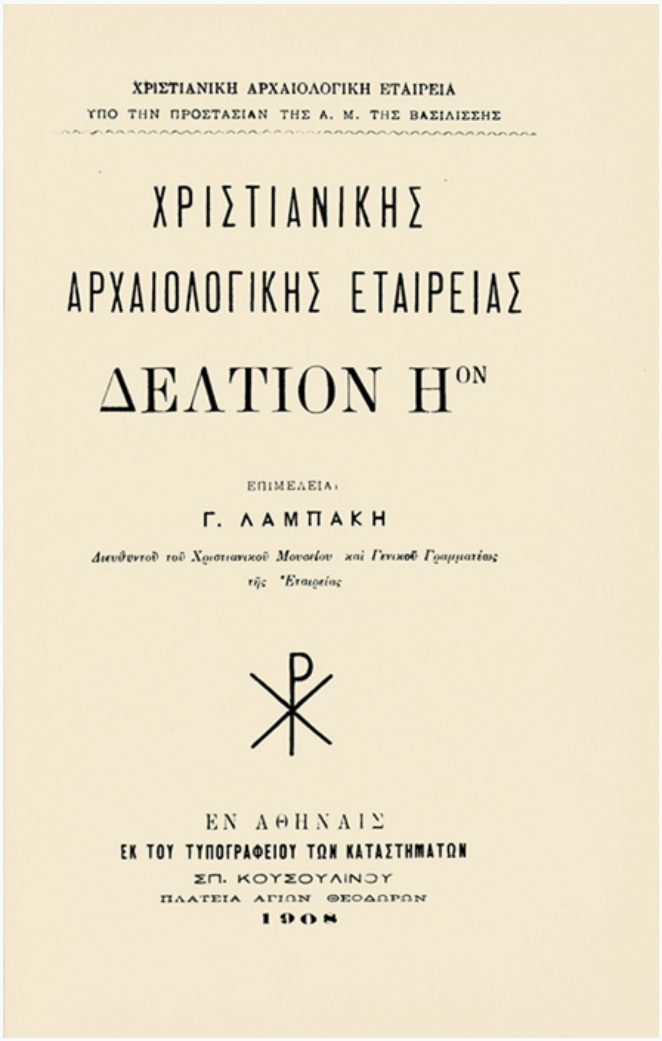
ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ
ΥΠΟ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΝ ΤΗΣ Α. Μ. ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΔΕΛΤΙΟΝ Η^ΟΝ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Γ. ΛΑΜΠΑΚΗ
Διευθυντοῦ τοῦ Χριστιανικοῦ Μουσείου καὶ Γενικοῦ Γραμματέως τῆς Ἑταιρείας

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ
ΣΠ. ΚΟΥΣΟΥΛΙΝΟΥ
ΠΛΑΤΕΙΑ ΑΓΙΩΝ ΘΕΟΔΩΡΩΝ
1908

Χριστιανικαί αρχαιότητες της Κέρκυρας

Σπυρίδων ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΣ

doi: 10.12681/dchae.1634

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΣ Σ. (2013). Χριστιανικαί αρχαιότητες της Κέρκυρας. *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, *8*, 42–52. https://doi.org/10.12681/dchae.1634

https://epublishing.ekt.gr | **e-Εκδότης:** EKT | **Πρόσβαση:** 08/09/2026 03:01:45

ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Χριστιανικαί αρχαιότητες της Κέρκυρας

Σπυρίδων ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΣ

Δελτίον ΧΑΕ 9 (1908-1909), Περίοδος Α'• Σελ. 42-52

ΑΘΗΝΑ 1908-1909

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE
e-Publishing

www.deltionchae.org

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ

ΤΗΣ ΚΕΡΚΥΡΑΣ

Ἱστορικῶς ἀποδεικνύεται ὅτι τὸ φῶς τοῦ Χριστιανισμοῦ ἔλαμψεν ἐν Κερκύρᾳ ἀμέσως ἀπὸ τῶν πρώτων ἐτῶν τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος. Οἱ πρῶτοι διδάσκαλοι τοῦ εὐαγγελίου ἐκεῖ ὑπῆρξαν οἱ μαθηταὶ τοῦ Παύλου Ἰάσων καὶ Σωσίπατρος, οἱ ἀδελφοὶ ἐκεῖνοι, ὧν τοὺς ἀσπασμοὺς πέμπει ὁ διδάσκαλος πρὸς τοὺς Ρωμαίους, ἐν τῇ πρὸς Ρωμαίους γνωστῇ ἐπιστολῇ αὐτοῦ (Ρωμ. ις΄ 21), καὶ οὗτινες καὶ ἐτελεύτησαν ἐν Κερκύρᾳ.

Ἐπίσης ἱστορικῶς μαρτυρεῖται ὅτι οἱ ἀπόστολοι οὗτοι ἱδρυσαν, φυσικῶς, τοὺς πρώτους εὐκτηρίους χριστιανικοὺς οἴκους, ὧν εἷς ἦτο καὶ ὁ «ἔξω τῆς πόλεως» ἐπ' ὀνόματι τοῦ πρωτομάρτυρος ἁγ. Στεφάνου. Ἕτερος ναὸς ἀναφέρεται ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὁ τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου, εἰς τὸ βόρειον τῆς ἀρχαίας πόλεως τμῆμα, παρὰ τὸν λιμένα. Τούτων οὐδὲν ἴχνος σώζεται σήμερον, ἄγνωστον δὲ καὶ ποῦ ἀκριβῶς ἐκεῖντο. Ὁ παλαιότερος ὅμως σωζόμενος χριστιανικὸς ναὸς τῆς Κερκύρας εἶναι ὁ ἐπ' ὀνόματι αὐτῶν τῶν ἁγ. Ἀποστόλων τιμώμενος Ἰάσωνος καὶ Σωσιπάτρου, ἔξω τῆς πόλεως, ἐν τῷ προαστείῳ Γαρίτσας, παρὰ τὸν Ἀνεμόμυλον. Εἶναι μάλιστα γνωστὸς ὑπὸ τὸ γενικὸν ὄνομα «Ἐκκλησία τῶν Ἁγίων» τίποτε ἄλλο καὶ δικαίως, διότι οἱ κερκυραῖοι κατ' ἐξοχὴν ἁγίους ἐθεώρησαν τοὺς πρώτους διδάξαντας αὐτοὺς τὸ Εὐαγγέλιον (1).

(1) Βραδύτερον Ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου, ἁπλῶς καὶ καθ' ἑνικὸν ἀριθμόν, ὠνομάσθη καὶ λέγεται ὁ ναὸς τοῦ κατ' ἐξοχὴν προστάτου τῆς νήσου Ἁγίου Σπυρίδωνος.

Ἐν τῷ Ναῷ τούτῳ, τῷ ἀρχαιοτάτῳ, κάτωθεν τῶν δεσποτικῶν εἰκόνων τοῦ Ι. Χριστοῦ καὶ τῆς Θεοτόκου, δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ τῆς ὡραίας πύλης, μεταξὺ τοῦ τέμπλου καὶ τοῦ ἁγ. Βήματος, κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος μάλιστα ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ Βήματος, φέρονται καὶ εἶναι οἱ τάφοι τῶν ἁγίων τούτων ἀποστόλων, ἢ μᾶλλον οἱ τόποι ἐν οἷς οὗτοι ἦσαν τεθαμμένοι, διότι τανῦν εἶναι κενοί. Τὰ ἱερὰ ἐκεῖνα λείψανα ἄγνωστον πότε ἐξήχθησαν ἐκεῖθεν καὶ διενεμηθήσαν· καὶ ἡ Αντικὴ Ἐκκλησία τῆς Κερκύρας κατέχει τεμάχιά τινα ὀστῶν αὐτῶν· ἐννοεῖται δὲ ὅτι τὰ λείψανα ταῦτα ἀνῆκον πρότερον τῇ ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ τῆς νήσου, ἀλλ' ἐπὶ Ἑνετῶν τῶν κρατούντων ἐν τῇ νήσῳ, ἁφῃρέθησαν καὶ ἐδόθησαν τοῖς καθολικοῖς.

Ὁ ναὸς εἶναι ὡραίου βυζαντινοῦ καθαροῦ ρυθμοῦ, σταυροειδὴς μὲ τροῦλλον. Εἶναι ὁ μόνος ἐν Κερκύρᾳ βυζαντινοῦ ρυθμοῦ ναός. Κατὰ διαφόρους ἐποχὰς φαίνεται ἐπεσκευάσθη ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν· εἰς μίαν δὲ τῶν νεωτάτων ἐπισκευῶν ἀνόσιοι χεῖρες ἀμαθῶν κτητόρων καὶ τεχνιτῶν ἐλεύκαναν μὲ ἄσβεστον ἐσωτερικῶς ὅλους τοὺς τοίχους τοῦ ναοῦ, ἐξαλείψαντες πάντα τὰ λείψανα τῶν παλαιῶν τοιχογραφιῶν. Μόνον ἐλάχιστα ἴχνη αὐτῶν, ὡς ἐκ θαύματος σωθέντα, περὶ τὸ τύμπανον τοῦ τρούλλου μαρτυροῦσι τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν εὐκλειαν. Ἴσως μετὰ τέχνης καὶ μεγάλης ἐπιστασίας γινομένη τις εἰς τὸ μέλλον ἀπάλειψις τοῦ ἐπιχρίσματος τῆς ἀσβέστου φέρῃ εἰς φῶς τὰ ὑπ' αὐτὴν ἱστορήματα. Ἐκ τῶν περισωθεισῶν δύο τοῦ ναοῦ ἐπιγραφῶν, αἵτινες εἰσὶ προσηρμοσμέναι ἐπὶ τῆς δυτικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς, δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ τῆς κυρίας εἰσόδου, μαρτυρεῖται, ὅτι ὁ ναὸς οὗτος ὡς ἔχει τανῦν ᾠκοδομήθη κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα. Ἀκριβῶς εἰπεῖν, ἀνηγέρθη ἐπὶ τῶν βάσεων καὶ θεμελίων ἄλλου ναοῦ παλαιοτέρου. Αἱ ἐπιγραφαί, λίαν ἐφθαρμέναι ἔχουσιν ὡς ἑξῆς κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Μουστοξύδου :

Δεξιᾷ :

Ὁ φωτολαμπὴς καὶ περίβλεπτος δόμος
τῶν σοφωτάτων καὶ θείων ἀποστόλων
ὁ πρὶν ἄκοσμος ἐν μικρότητι πέλων
νῦν περικαλλὴς καὶ περίδοξος ὤφθη·

κάλλει Στέφανος κλεινος θυειπόλος
τοῦτον κ α τ ε κ ό σ μ η σ ε ν εὐσεβοφρόνως
εἰς λύτρον αὐτοῦ ψυχικῶν ὀφλημάτων
μνήμην τ' ἀνεπίλειπτον καὶ βροτῶν κλέος.

Ἀριστερᾷ :

Τόδε τεῦξεν ὑπὸ Χριστῷ Σωτῆρι
Ποικιλόφρων ἔργον Στέφανος ὁ θυειπόλος
εἰς λύσιν αὐτοῦ πολλῶν ἀμπλακημάτων
ποικιλόμορφον Στεφάνου τοῦ προέδρου
εὑρὴ πόνημα ναόν καλλιεργῆσαι
σύμπραξε λίαν ἀλείπτου ἔργον μνημοσύνης.

Ὁ Ρωμανὸς τὴν δευτέραν ταύτην ἐπιγραφὴν ἄλλως ἀνέγνωσεν. Εἴπομεν ὅτι ὁ ναὸς θεωρεῖται πιθανώτατα ἔργον τοῦ ΙΒ' αἰῶνος· ἐν τούτοις ἀρχαιολόγοι τινὲς καὶ ἐπιγραμματογράφοι ἀπέδωκαν τὰς ἐπιγραφὰς εἰς πολὺ ἀρχαιοτέραν ἐποχήν, τὸν Θ' αἰῶνα.

Ἐν τῷ νάρθηκι τοῦ ναοῦ εἰσὶ δύο μονόλιθοι στῆλαι, ἀναλογοῦσαι εἰς τὰς τρεῖς ἀψίδας, τὰς ὁποίας ὑποστηρίζουσιν. Αἱ στῆλαι αὗται, ἐκ μελανοπρασίνου λίθου πεποιημέναι, εἶναι τὰ μόνα μέρη τοῦ ναοῦ τὰ ὁποῖα, πλὴν τῶν ἐπιγραφῶν, ἔμειναν ἀνέπαφα καὶ ἀμετάβλητα.

Ἄγνωστοι εἶναι αἱ εἰς ἀρχαιοτέρους χρόνους τύχαι τοῦ ναοῦ. Κατὰ τοὺς νεωτέρους περιῆλθεν οὗτος εἰς τὴν κατοχὴν καὶ κυριότητα ἰδιωτῶν.

Τῷ ναῷ τῶν ἁγ. Ἰάσωνος καὶ Σωσιπάτρου προσέκειτο βυζαντινὸν μοναστήριον, γυναικεῖον, ὡς φαίνεται. Ἐκεῖ ἐγκατεβίωσεν ἡ ἡγεμονὶς Αἰκατερίνη ὡς μοναχή, θρηνοῦσα τὴν πτῶσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, μετὰ τὴν ἅλωσιν τοῦ 1453, ἡ σύζυγος τοῦ τελευταίου Παλαιολόγου Θωμᾶ, τοῦ ἀδελφοῦ καὶ κληρονόμου (!) τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως Κωνσταντίνου. Ἐνταῦθα καὶ ἀπέθανεν αὕτη τῇ 16 Αὐγούστου 1463. Ὁ Buchon νομίζει ὅτι εὗρε καὶ ἴχνη τοῦ τάφου αὐτῆς ἐν τῷ ναῷ τῆς Μονῆς. Ὁπωσδήποτε αὕτη ἡ μονὴ πρὸ πολλοῦ κατέρρευσε, μόνον δὲ ἴχνη τινὰ αὐτῆς σώζονται. Ἐνταῦθα ἐγκατεβίωσεν ἐπί τινα χρόνον καὶ εὗρε τὴν ἀπαιτουμένην ψυχικὴν ἠρεμίαν καὶ ὁ Φραντζῆς, ἵνα

καταγράψῃ τὰ Χρονικὰ τῆς Ἁλώσεως. Ἐνταῦθα ἀπέθανε καὶ ἐτάφη καὶ αὐτὸς ὁ ἐκ τῆς Βασιλευούσης πρόσφυξ.

Δεύτερος παλαιὸς ναὸς ἐν Κερκύρᾳ εἶναι ὁ λεγόμενος τῆς Παλαιοπόλεως, τιμώμενος ἐπ' ὀνόματι τῆς Θεομήτορος. Εἶναι μέγας, ἁπλοῦς, τετράπλευρος, ἐν ρυθμῷ Βασιλικῆς, μὲ τὴν κόγχην πρὸς Α, ἐν ᾗ τὸ ἅγ. Βῆμα· Βασιλικῆς ὅμως ἄνευ τῶν ἐντὸς αὐτῆς στηλῶν. Οἱ ἁπλοῖ τέσσαρες τοῖχοι τοῦ ναοῦ ποιοῦσιν ἰσχυρῶς ψυχρὰν ἐντύπωσιν. Ἐπὶ τῆς κυρίας τοῦ ναοῦ εἰσόδου, πρὸς Δ, ἐπὶ τῆς πύλης, ὑπάρχει ἐπιγραφὴ ἀρχαϊκὴ «Αὕτη ἡ Πύλη τοῦ Κυρίου· δίκαιοι εἰσελεύσονται ἐν αὐτῇ». Ἄλλη δὲ ἐπιγραφὴ ἐν ἑξαμέτρῳ λέγει :

Πίστιν βασίλειαν ἐμῶν μενέων συνέριθον
Σοί. Μάκαρ Ὑψιμέδον, τόνδ' ἱερὸν ἔκτισα ναόν,
Ἑλλήνων τεμένη καὶ βωμοὺς ἐξαλαπάξας
Χειρὸς ἀπ' οὐτιδανῆς Ἰοβιανὸς ἔνδον ἀνακτι» (1).

Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς συνεπέραναν τινές, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου Ἰοβιανὸς ἦλθεν εἰς Κέρκυραν, καὶ αὐτὸς ἀπέδωκε τοῖς χριστιανοῖς τοὺς ἐθνικοὺς ναούς, ὅπως τοὺς μετατρέψωσιν εἰς χριστιανικούς. Ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ἐσφαλμένον, διότι ὁ διάδοχος ἐκεῖνος Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου, μόνον ἓξ μῆνας ἐβασίλευσεν ἐν Βυζαντίῳ, μὴ ἐλθὼν ποτὲ εἰς Κέρκυραν.

Ὁ Ἰοβιανὸς λοιπὸν οὗτος ἦ ὑπῆρξεν ἐπίσκοπος τῆς Κερκύρας, ἢ ὁπωσδήποτε διακεκριμένον καὶ ἰσχυρόν τι πρόσωπον τῆς νήσου.

Πότε ἀκριβῶς ᾠκοδομήθη ὁ ναὸς ἄγνωστον, ἀναμφισβητήτως ὅμως φαίνεται ἔργον τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων. Τὸν πυλῶνα αὐτοῦ ἀποτελοῦσι τεμάχια μαρμάρων καὶ στῆλαι Κορινθιακοῦ ρυθμοῦ, ὧν αἱ βάσεις κρύπτονται ὑπὸ τὴν γῆν. Ἐν τῷ τοίχῳ ἐπίσης παρὰ τὴν πύλην μεταγενεστέρως ἐνεκολλήθησαν ὁ λέων τοῦ ἁγ. Μάρκου τῆς Βενετίας καὶ ἄλλοι ἀρχαῖοι λίθοι. Ἐν γένει δὲ ἡ Ἐκκλησία «Παλαιόπολις» εἶναι ᾠκοδομημένη ἐξ ἐρειπίων ἀρχαίου ἐθνικοῦ ναοῦ. Ὥστε ἐπ' αὐτῆς ἔχομεν καὶ τὰς τρεῖς ἱστορικὰς περιόδους πλησίον ἀλλήλων· Κόρκυραν, Βυζάντιον, Ἐνετίαν. ! Ἡ ὀνομασία ἄλλως τοῦ Ναοῦ δεικνύει ὅτι

(1) Πορφ. Λεξ. Α' σελ. 64.

κεῖται εἰς τὴν θέσιν τῆς παλαιᾶς πόλεως τῆς Κερκύρας, ἥτις νῦν τέθαπται μεταξὺ ἀνθώνων καὶ λαχανοκήπων. Καὶ ἡ Παλαιόπολις περιῆλθεν εἰς ἰδιωτικὴν κυριότητα καὶ καιοχὴν· ἡ στέγη αὐτῆς μόλις συντηρεῖται δι' ἐμβαλωμάτων· ἐν γένει δὲ εἶναι ὁ ναὸς τόσον πεπαλαιωμένος, ὥστε οὐδὲν ἀπροσδόκητον ἂν ἡμέραν τινὰ αἴφνης καταπέσῃ εἰς ἐρείπια. Ἡ ἀνακαίνισις αὐτοῦ θ' ἀπήτει μεγάλας δαπάνας.

Ὑπὸ τὸ ἔδαφος τοῦ ναοῦ, καὶ μάλιστα πρὸς τὸ μέρος τοῦ ἁγ. Βήματος, φαίνεται ὅτι ὑπάρχουσι κενά τινα· διότι κρονομένου τοῦ ἐδάφους ἀκούεται ἠχώ τις ἢ ἀντίκτυπος. Ἐντεῦθεν τινὲς συνεπέραναν ὅτι ὑπάρχουσιν ἐκεῖ κάτω ἢ κατακόμβαι μὲ τάφους, ἢ ῥεῦμα ἀκόμη ἀρχαιότερον, εἰς χρῆσιν τοῦ πάλαι ποτὲ ἐθνικοῦ ναοῦ.

Λυτοὶ εἶναι οἱ δύο ἀρχαιότεροι ναοὶ τῆς Κερκύρας. Οἱ λοιποὶ ναοὶ εἶναι πολὺ μεταγενέστεροι, μόλις ἀναγόμενοι εἰς τὸν ις.ʹ αἰῶνα. Ἐκ τούτων ἀναφέρομεν τὸν τῆς Θεοτόκου Σπηλαιωτίσσης (ἀπὸ τοῦ 1843 καθεδρικὸν) οἰκοδομηθέντα περὶ τὸ 1577, τὸν τοῦ ἁγ. Σπυρίδωνος ἀπὸ τοῦ 1590, τὸν τοῦ ἁγ. Νικολάου τῶν Γερόντων, καὶ εἴ τινα ἄλλον.

Ὅτι ἡ πόλις τῆς Κερκύρας εἶχεν ἱκανοὺς ἀρχαίους ναοὺς ἀναμφισβήτητον· ἀλλ' οὗτοι πάντες κατηδαφίσθησαν ἐπὶ τῆς ξενοκρατίας ἐν τῇ νήσῳ πρὸς διαπλάτυνσιν τῶν μεγαλοπρεπῶν τῆς πόλεως τειχῶν, ἢ κατεστράφησαν κατὰ τοὺς διαρκεῖς κατὰ τὴν μεσαιῶνα πολέμους, εἰς οὓς εὑρέθη ἐκτεθειμένη ἡ νῆσος κατὰ τῶν Τούρκων ἢ κατὰ τῶν Γενουηνσίων. Τοιοῦτοι ναοὶ ἀναφέρονται ὁ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου (πρὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως) ἐπὶ τοῦ ὁμωνύμου λόφου, ὁ τοῦ ἁγίου Λαζάρου, ἀπέναντι τῆς Β. Πύλης τῶν παλαιῶν τειχῶν, καί τινες ἄλλοι. Οὐχὶ ἀνάξιον λόγου ἐν τέλει θεωροῦμεν νὰ εἴπωμεν ἐνταῦθα ὀλίγα καὶ περὶ τῶν Λατινικῶν ναῶν τῆς πόλεως Κερκύρας, οἵτινες εἶναι ἱκανῶς παλαιοί. Ὁ τῆς Εὐαγγελιστρίας εἶναι ὁ ἀρχαιότερος πάντων· χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ ΙΔ' αἰῶνος, διότι τῷ 1394 ἐτελέσθη ἐν αὐτῷ ἡ πρώτη λειτουργία. Εἶναι ῥυθμοῦ λατινικοῦ τῆς Ἀναγεννήσεως· ἐν αὐτῷ δὲ εἶναι τεθαμμένοι πολλοὶ ὁπλαρχηγοί, γεν-

ναίως ἀγωνισάμενοι εἰς τὴν περιώνυμον ναυμαχίαν τῆς Ναυπάκτου κατὰ τῶν Τούρκων, καὶ εἰς Κέρκυραν τραυματίαι μετακομισθέντες καὶ ἐν αὐτῇ ἀποθανόντες (1478).

Ἡ καθεδρικὴ ἐκκλησία τῶν λατίνων ἡ παλαιὰ ἐκειτο ἐν τῷ φρουρίῳ, (τῶν ἁγ. Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου)· ἀλλὰ καὶ αὕτη κατεδαφίσθη χάριν ὀχυρωματικῶν σκοπῶν, κατὰ τὸν ΙΔ΄ αἰῶνα ὑπὸ τῆς Βενετικῆς ἀρχῆς· ἀντ' αὐτῆς ᾠκοδομήθη ἑτέρα, ἥτις καὶ ἀνεκαινίσθη τῷ 1658 καὶ βραδύτερον τῷ 1709.

Ἀρχαιοτέρα πασῶν εἶναι ὁ Ἅγ. Φραγκίσκος, ἥτις ὑφίστατο ἀπὸ τοῦ ΙΒ΄. αἰῶνος καὶ ἀνεκαινίσθη τῷ 1367.

Πᾶσαι αἱ ἐκκλησίαι αὗται οὐδὲν ἄξιον λόγου τέχνης καὶ ρυθμοῦ παρουσιάζουσιν.

Εἴπωμέν τινας λέξεις καὶ περὶ καλλιτεχνικῶν τινων εἰκόνων σωζομένων ἐν Κερκύρᾳ. Ἐν τῷ ναῷ τῆς ἔξω τῆς πόλεως μονῆς Πλατυτέρας ὑπάρχουσι δύο μεγάλοι πίνακες, παριστῶντες τὸν Ἰ. Νιπτῆρα καὶ τὸν Μ. Δεῖπνον· εἶναι ἔργα θαυμάσια τοῦ γνωστοῦ Ζακυνθίου ζωγράφου Καντούνη. Ἐπίσης αἱ εἰκόνες τοῦ τέμπλου, ἐπιχρύσου ρυθμοῦ ρ ο κ ο κ ὸ, ἐποιήθησαν ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ τοῦ Καντούνη, Κοντούζη. Κέκτηται ὁ ναὸς τῆς Πλατυτέρας καὶ μεγάλην εἰκόνα τοῦ ἁγ. Γεωργίου, πολὺ παλαιὰν, καὶ ἐξόχου τέχνης, δι' ἣν Ἄγγλοι ἀρχαιολόγοι προσέφερον ἄλλοτε ἑκατοντάδας λιρῶν, ὅπως τὴν ἀποκτήσωσιν.

Ἐν τῷ Ναῷ τῆς Σπηλαιωτίσσης (Μητροπόλει) ἐπίσης ὑπάρχει εἰκὼν τοῦ Μ. Λείπνου, ἔργον τοῦ Λοξαρᾶ· ἀλλ' ἔξοχοι εἶναι τέσσαρες μέγιστοι πίνακες, παριστῶντες ἱερὰς σκηνὰς ἐκ τῆς Π. Διαθήκης. Εἶναι τῆς Ἰταλικῆς σχολῆς τοῦ Τιντορέττον, μεγίστων διαστάσεων, καλύπτοντες ὁλοκλήρους σχεδὸν τοὺς δύο τοίχους πρὸς Β. καὶ Μ, ἀνὰ δυο εἰς ἕκαστον τοῖχον. Δυστυχῶς εἶναι νῦν λίαν ἐφθαρμένοι, ἔχοντες ἀνάγκην ἐπισκευῆς καὶ ἀνανεώσεως. Ποιούμεθα πρὸς τοῦτο ἔκκλησιν εἰς τὴν φιλομουσίαν τοῦ Δημάρχου Κερκυραίων κ. Δ. Κόλλα.

Καὶ ὁ ναὸς τοῦ ἁ γ. Σ π υ ρ ί δ ω ν ο ς ἐκέκτητο μέχρι τῶν μέσων τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος πολυτιμώτατα ἔργα τοῦ μεγά-

λου ζωγράφου Δοξορᾶ. Ὁλόκληρος ἡ Οὐρανία αὐτοῦ ἦτο ἔργον ἐκείνου· διὰ τῶν ἐν τοῖς φατνώμασιν αὐτῆς εἰκόνων παριστάνετο ὁ βίος καὶ τὰ θαύματα τοῦ Ἁγίου. Δυστυχῶς ταῦτα, θεωρηθέντα ἐφθαρμένα, ἀντὶ νὰ ἐπιδιορθωθῶσι καὶ ἀνακαινισθῶσι, κατεβιβάσθησαν καὶ ἀντικατεστάθησαν δι' ἀτέχνων ἀντιγράφων κερκυραίου νεωτέρου ζωγράφου, αἱ δὲ παλαιαὶ ἐκεῖναι εἰκόνες διεσκορπίσθησαν. Μίαν μόνον αὐτῶν εἴδομεν σωζομένην, ἐν τῷ ναΐδρίῳ τῆς Θεοτόκου τῶν Βλαχερνῶν τοῦ ἐπὶ τοῦ σκοπέλου παρὰ τὴν τοποθεσίαν Κανόνι· παριστᾷ τὸν ἅγιον εἰς φυσικὸν μέγεθος ἀποδιώκοντα διὰ τοῦ Σταυροῦ τὴν πανώλην. Δύο- τρεῖς ἄλλαι ἐξ ἐκείνων ἐπωλήθησαν, ὡς ἐμάθομεν, κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη εἰς ἑβραίους εὐρωπαίους ἀρχαιοκατήλους!

Καὶ εἰς τινας ἄλλους ναοὺς τῆς πόλεως καὶ τῶν προαστείων ἀλλὰ καὶ τῶν χωρίων ὑπάρχουσιν εἰκόνες ἀρχαῖαι. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Παναγίας τῶν Ξένων εἶχε μέχρις ἐσχάτων ἐπὶ τῶν δύο θυρῶν τοῦ ἁγ. Βήματος, τῶν ἑκατέρωθεν τῆς Ὡραίας Πύλης, δύο εἰκόνας θαυμασίας. Ἡ δεξιὰ παριστάνει τὴν Ῥίζαν τοῦ Ἰεσσαί, ἐξ ἧς ἐβλάστησεν ὁ Χριστός. Ὄπισθεν τοῦ παρὰ τὴν ῥίζαν κοιμωμένου Ἰεσσαὶ ἀναβλαστάνει τὸ δένδρον, ἐπὶ τῶν κλάδων τοῦ ὁποίου φέρεται ἀνὰ εἷς τῶν προφητῶν, κρατῶν εἰς χεῖρας μεμβράνην, ἐφ' ἧς ἀναγράφεται ἡ περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Μεσσίου ῥῆσις αὐτοῦ.

Ἔτι περιεργοτέρα εἶναι ἡ ἑτέρα θύρα· κατὰ πατώματα ἢ στρώματα διῃρημένη, παριστάνει 19 ἐκκλησιαστικοὺς πατέρας, 10 μὲν τῆς Ἀνατολῆς, ἑλληνιστὶ γράψαντας, 9 δὲ τῆς Δύσεως, γράψαντας λατινιστί· καὶ τούτους μὲν δεξιᾷ, ἐκείνους δ' ἀριστερᾷ. Ἕκαστος τῶν ἁγ. Πατέρων κρατεῖ περγαμηνήν, ἐφ' ἧς διὰ λεπτοτάτων γραμμάτων ἀναγράφονται ῥήσεις αὐτῶν· αὗται δὲ αἱ ῥήσεις πᾶσαι ἀναφέρονται εἰς τὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς Ἐκπόρευσιν τοῦ ἁγ. Πνεύματος. Ἡ σπουδαιοτάτη αὕτη εἰκὼν εἶναι μοναδικὴ, νομίζομεν, εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν εἰκονογραφίαν· ἡμεῖς τοὐλάχιστον οὔτε εἴδομεν οὐδαμοῦ οὔτε ἠκούσαμεν οὔτε ἀνέγνωμεν ὑπάρχουσαν ἀλλαχοῦ τῆς Ἀνατολῆς τοιαύτην. Βεβαίως εἶναι ἔργον μεσαιωνικὸν, ἱστορηθὲν κατὰ τὰς ὁδηγίας καὶ ὑπαγόρευσιν κρατίστου

τινὸς θεολόγου, θελήσαντος οὕτω ἐξ αὐτῆς τῆς γνώμης τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ μάλιστα τῆς ἐν τῇ Δύσει, νὰ ἀναιρέσῃ δι' εἰκόνος τὴν καινοτομίαν τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας περὶ Ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγ. Πνεύματος καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ.

Οἱ παριστάμενοι ἅγ. Πατέρες καὶ αἱ ρήσεις αὐτῶν, ἄξιαι νὰ ἀναγραφῶσιν ἐνταῦθα καὶ περισωθῶσιν, ἔχουσιν ὡς ἑξῆς :

1) Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος.

«Ὥσπερ εἶπε Πνεῦμα Θεοῦ, καὶ ἐπήγαγεν ἡ Γραφὴ τὸ ἐκ Θεοῦ, οὕτω πάλιν εἰρηται Πνεῦμα Πατρός. Καί, ἵνα μὴ νομίσῃς τοῦτο κατ' οἰκείωσιν λέγεσθαι, ὁ Σωτὴρ βεβαιοῖ : Ὅταν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, τὸ πνεῦμα τῆς Ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται. Ἐκεῖ ἐκ Θεοῦ· ὧδε παρὰ τοῦ Πατρός, ὅπερ ἐπήγαγεν ἑαυτῷ, Ἐγὼ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον· τοῦτο καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται... Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθείς, Πνεῦμα ἐκ Πατρὸς ἐκπορευόμενον».

(Λόγῳ περὶ ἁγ. Πνεύματος).

2) Λεοντῖνος Καισαρείας

«Δέχου μίαν θεότητα, τοῦ Πατρὸς τοῦ γεννήσαντος τὸν Υἱὸν ἀνεκφράστως καὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ γεγεννημένου ἐξ αὐτοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τοῦ ἐκπορευομένου ἐκ τοῦ Πατρός, ἰδίου δὲ.... τοῦ Υἱοῦ».

(Ἐκ μέρους τῆς ἐν Νικαίᾳ Α'. Συνόδου, Πρὸς Φαίδωνα φιλόσοφον. Παρὰ Γελασίῳ, Καισαρείας Παλαιστίνης).

3) Γρηγόριος Νεοκαισαρείας

«Εἷς Θεός, Πατὴρ Λόγου ζῶντος... εἷς Κύριος, Υἱὸς ἀληθινός... καὶ ἓν Πνεῦμα Ἅγιον, ἐκ Θεοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχον, καὶ δι' Υἱοῦ πεφηνός, δηλαδὴ τοῖς ἀνθρώποις».

(Ἐξ Ἀποκαλύψεως Ἰωάν. Θεολόγου. Παρὰ Γρηγορίῳ Νύσσης, ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ.)

4) Γρηγόριος ὁ Θεολόγος.

«Εἰ πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐστί, πλὴν τῆς αἰτίας, πάντα δὲ ὅσα τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ Πνεύματος, πλὴν τῆς Υἱότητος καὶ τῶν ὅσα σωματικῶς . . . παύσασθε παραληροῦντες ὀφὲ γοῦν».

(Λόγῳ εἰς τὸν Κατάπλουν τῶν ἀπ' Αἰγύπτου).

5) Κυπριανός.

«Καὶ γὰρ καὶ τὸ ἐν πρόσωπον τοῦ Πατρός, ἐξ οὗ ὁ Υἱὸς γεννᾶται, καὶ

τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται· διὸ καὶ κυρίως τὸν ἕνα Κύριον μετὰ τῶν αὐτοῦ αἰτιατῶν ἕνα Θεὸν φαμὲν τεθαρρηκότως».

(Λόγῳ πρὸς Ἕλληνας)

6) Ἀθανάσιος Ἀλεξανδρείας.

«Οὐκοῦν, κακῶς φρονοῦντες περὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, οὐδὲ περὶ τοῦ Υἱοῦ καλῶς φρονοῦσιν· εἰ γὰρ ἐφρόνουν καλῶς περὶ τοῦ Λόγου, ἐφρόνουν ἂν ὑγιεῶς καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ, ὃς παρ' αὐτοῦ δίδοται τοῖς μαθηταῖς καὶ πᾶσι τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτόν.

(Πρὸς Σεραπίωνα).

7) Κύριλλος Ἀλεξανδρείας.

«Ἦν καὶ ἔστι Χριστοῦ τὸ Πνεῦμα, καθάπερ ἐκάλει, καὶ τοῦ Πατρός.... Ἐκπορεύεται μὲν γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνήν, ἀλλ' οὐκ ἀλλότριον ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ.

(Ἀπολογία πρὸς Θεοδώρητον).

8) Βασίλειος Καισαρείας.

«Οὔτε ἀγέννητον λέγομεν τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, ἵνα γὰρ οἴδαμεν ἀγέννητον, καὶ μίαν τῶν ὅλων ἀρχήν, τὸν Πατέρα· οὔτε γεννητόν, ἵνα γὰρ μονογενῆ ἐν τῇ παραδόσει τῆς πίστεως δεδιδάγμεθα· τὸ δὲ Πνεῦμα τῆς Ἀληθείας, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον διδαχθέντες, ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι ὁμολογοῦμεν ἀκτίστως».

(Πρὸς Εὐστάθιον).

9) Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός.

«Ὁ Πατὴρ πηγὴ καὶ αἰτία Υἱοῦ καὶ Ἁγίου Πνεύματος· πατὴρ δὲ Υἱοῦ μόνου, καὶ προβολεὺς τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ὁ υἱός, Υἱὸς Λόγος, σοφία καὶ δύναμις, εἰκών, ἀπαύγασμα, χαρακτὴρ τοῦ Πατρός· οὐχ Υἱὸς δὲ τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· παρὰ τοῦ Πατρός, ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον· οὐδεμία γὰρ ὁρμὴ ἄνευ τοῦ Πνεύματος. Καὶ Υἱοῦ δὲ Πνεῦμα, οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον· μόνος γὰρ αἴτιος ὁ Πατήρ».

(Ἐν τῇ ἐκδόσει τῆς Ὀρθοδόξου Πίστεως. Βιβλ. Α'. κεφ. ιγ').

10) Διονύσιος Ἀρεοπαγίτης.

(Ἡ τούτου ῥῆσις ἀναγεγραμμένη δυστυχῶς ἐν τῷ κατωτάτῳ καὶ ἄκρῳ τοῦ πίνακος τῆς θύρας, εἶναι ἐφθαρμένη καὶ δυσανάγνωστος).

Ἐκ τῶν ἄνω πάλιν χωροῦντες κατὰ τὴν δεξιὰν πλευρὰν τῆς εἰκόνος ἐχομεν τοὺς λατίνους Πατέρας, ὡς ἑξῆς.

11) *Δάμασος Ρώμης.*

«Πρὸς Παυλῖνον Ἐπίσκοπον.

Si quis non dixerit Spiritum Sanctum ... vere et p r o p r i e e x P a t r e e s s e perinde atque Filium ex divina essentia, et Dei Deum Verbum, anathema esto».

(Ἱστορία Θεοδωρήτου).

12) *Κελεστῖνος.*

Πρὸς Νεστόριον Κωνσταντ.

«Quis unquam non dignus est anathemate judicatus vel adjciens vel detrachens fidei : Plene etenim ac manifeste tradita ab Apostolis nobis, n e c a u g m e n t u m nec i m m i n u t i o n e m requirunt»

(Ἐν τοῖς Πραικτικοῖς τῆς Γ'. Συνόδου).

13) *Ἱερώνυμος.*

«Credimus in Spiritum Sanctum, verum Deum, e x P a t r e p r o v e d e n t e m, aequalem omnibus Patri et Filio».

14) *Ἰωάννης Β'. Ρώμης.*

«... qui de S a n c t o S y m b o l o consuluit, invenit n o s i n v i o l a t u m s i c u t a b i n i t i o nobis traditum est, illud conservare, neque aliquia addidisse, vel detraxisse ... et iterum significamus, quod non solum hoc non dicimus, sed etiam quod eos qui insania sua principio hoc facere ausi sunt, ut dicini Verbi transgressores condemnamus ... admonentes sit a blasphemia».

(Πρὸς Φώτιον Κωνσταν. Ἐν τοῖς Παυδέκταις).

15) *Γρηγόριος Ρώμης ὁ Διάλογος.*

«Mentes nostras quaesumus, Domine P a r a c l e t u s, q u i a t e p r o c e d i t, illuminet et inducat, sicut promisit Filius».

(Ἐν τῷ βιβλίῳ τῶν Μυστηρίων. Τῇ Τετάρτῃ τῆς ἁγ. Πεντηκ.)

16) *Λέων Πάπας Ρώμης.*

«Credo in unum Deum, . . . et in Spiritum Sanctum, dominum et vivificantem, qui e x P a t r e p r o c e d i t . . . Haec Leo posui amore et cautela orthodoxae religionis».

17) *Ὁ Ἅγιος Ἀμβρόσιος.*

«Dominus enim in Evangelio dixit, Cum venerit Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre meo, Spiritus veritatis, q u i a P a t r e procedit, ille testimonium perhibebit de me. Ergo et a Patre procedit Spiritus Sanctus, et testificatur de filio».

(Πρὸς Γρατιανὸν περὶ ἁγ. Πνεύματος· βιβλ. α'. κεφ. κε').

18) Αὐγουστῖνος Ῥώμης.

«Quinque Deum esse Trinitatem: Patrem scilicet et Filium a Patre genitum, et Spiritum Sanctum ab eodem Patre procedentem».

(Ἐγχειρίδιον Λαυρεντίου).

19) Ἀντώνιος Καρδινάλιος.

(Καὶ ἡ ρῆσις τούτου, ἀνταποκρινομένη εἰς τὸ τέλος τῆς εἰκόνος, καθὼς καὶ ἡ Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου, εἶναι ἐφθαρμένη καὶ δυσανάγνωστος. Ἀγνοοῦμεν τίς ὁ Καρδινάλιος οὗτος Ἀντώνιος. Ἐὰν ἐγνωρίζομεν, ἠθέλομεν ἴσως ὁρίσῃ καὶ τὴν ἐποχὴν πέραν τῆς ὁποίας θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ εἶναι ἀρχαιοτέρα ἡ εἰκών.

Τοιαύτη ἡ εἰκών, μοναδικὴ ὅσον καὶ πολύτιμος εἰς τὸ εἶδός της, ἡ πρὸ τῆς ἀριστερᾶς Πύλης τοῦ Τέμπλου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Παναγίας τῶν Ξένων. Κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους, ἀνακαινισθέντος τοῦ Τέμπλου, ἐπειδὴ αἱ εἰκόνες αὗται δὲν προσηρμόζοντο ἀκριβῶς ἐπὶ τῶν νέων θυρῶν, ἀφῃρέθησαν, ἀντικατασταθεῖσαι δι' ἄλλων νεωτέρων, κακοτέχνων, παριστωσῶν τὸν Χρυσόστομον καὶ Βασίλειον εἰς φυσικὸν μέγεθος, μετηνέχθησαν δὲ καὶ ἐτοποθετήθησαν ἐπὶ τοῦ γυναικωνίτου, πρὸς προσκύνησιν τῶν ἐκκλησιαζομένων γυναικῶν. Καλὸν θὰ ἦτο ἂν ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ Κερκύρας ἔσπευδε νὰ ἐξασφαλίσῃ καὶ σώσῃ αὐτάς, καὶ μάλιστα τὴν τελευταίαν, ἀπὸ τῆς βεβαίας σὺν τῷ χρόνῳ φθορᾶς, ἀνανεοῦσα τὰ γράμματα τῶν ῥήσεων καὶ τοποθετοῦσα αὐτὰς ἀλλαχοῦ τοῦ ναοῦ, εἰ μὴ καὶ δωρούσης τῆς Ἐκκλησίας αὐτὰς εἰς τὸ ἡμέτερον Χριστ. Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον.

Ὑπῆρχεν ἐν Κερκύρᾳ καὶ παλαιὸς ναὸς τοῦ Ἐσταυρωμένου, ὅστις κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους κατηρειπώθη καὶ κατεστράφη. Ἐνθυμούμεθα ὅτι ἐκέκτητο δύο θύρας τοῦ Ἱεροῦ Βήματος δεξιὰν καὶ ἀριστερὰν μὲ εἰκόνας μεγίστης καλλιτεχνικῆς ἀξίας, ὧν ἡ μία παρίστα τὸν Πέτρον, κλαίοντα ἐπὶ τῇ ἀρνήσει τοῦ Ἰ. Χριστοῦ (ἦτο ἐζωγραφημένος καὶ ὁ ἀλέκτωρ) ἡ δ' ἑτέρα Μάρκου τοῦ Ἐφέσου, τοῦ Εὐγενικοῦ. Εἰκόνα Μάρκου τοῦ Ἐφέσου ἐπὶ θύρας τοῦ ἁγ. Βήματος δὲν ἠκούσαμεν ὑπάρχουσαν οὐδαμοῦ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Τί ἀπέγιναν αἱ εἰκόνες ἐκεῖναι ἀγνοῶ.

Ἐν Ἀθήναις κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1908.

Σπυρ. Παπαγεωργιος